НАУЧНО НАПРАВЛЕНИЕ
„ПРИРОДНИ НАУКИ, МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА”

ISSN 2815-3480 (CD)

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ/EDITORIAL BOARD

Председател	**The Chairman**
Проф. д. н. инж. Георги Георгиев	Prof. Eng. Georgi Georgiev, DSc
Проф. д. н. инж. Гаро Мардиросян	Prof. Eng. Garo Mardirosyan, DSc
Проф. д. н. инж. Михаил Харалампиев	Prof. Eng. Mihail Haralampiev, DSc
Проф. д. н. Христо Иванов	Prof. Hristo Ivanov, DSc
Проф. д. н. Мария Илчева	Assoc. Prof. Maria Ilcheva, DSc
Проф. д-р инж. Георги Камарашев	Prof. Eng. Georgi Kamarashev, PhD
Проф. д-р Минко Хаджийски	Prof. Minko Hadjiiski, PhD
Проф. д-р инж. Събин Събев	Prof. Eng. Sabin Sabev, PhD
Проф. д-р Таня Казанджиева	Assoc. Prof. Tanya Kazandzhieva, PhD
Проф. д-р инж. Росен Пасарелски	Prof. Eng. Rosen Pasarelski, PhD
Проф. д-р Пламен Богданов	Prof. Plamen Bogdanov, PhD
Проф. д-р Наталия Стоянова	Prof. Nataliya Stoyanova, PhD
Проф. д-р Бисер Кръстев	Prof. Biser Krastev, PhD
Проф. д-р Красимир Асенов	Prof. Krasimir Asenov, PhD
Доц. д-р Николай Долчинков	Assoc. Prof. Nikolay Dolchinkov, PhD
Доц. д-р Arjana Mucaj	Assoc. Prof. Arjana Mucaj, PhD
Доц. д-р Николай Нинов	Assoc. Prof. Nikolay Ninov, PhD
Доц. д-р инж. Тереза Стефанова	Assoc. Prof. Eng. Tereza Stefanova, PhD
Доц. д-р инж. Милко Бернер	Assoc. Prof. Eng. Milko Berner, PhD
Доц. д-р инж. Стефан Билидеров	Assoc. Prof. Eng. Stefan Biliderov, PhD
Доц. д-р Тамара Драганова-Стойкова	Chief Assis. Tamara Draganova-Stoykova, PhD
Доц. д-р Диана Банкова	Assos. Prof. Diana Bankova, PhD

Доц. д-р Деян Хаджийски	Assos. Prof. Deyan Hadjiiski, PhD
Доц. д-р Петър Петков	Assos. Prof. Petar Petkov, PhD
Д-р Shkelqim Xeka	Shkelqim Xeka, PhD
Ас. Иванка Георгиева	Assis. Ivanka Georgieva

© Издателство „Институт за знание, наука и иновации”
ISSN 2815-3480 (CD)
Велико Търново, 2026

СЪДЪРЖАНИЕ

Научно направление „Педагогически науки”

1. **Елина Милушева** **42**
Съвременни тенденции в природонаучното образование и ролята на STEM обучението в началния етап на образованието
Elina Milusheva
Contemporary Trends In Science Education and the Role of Stem Education in Primary School

2. **Диана Мандилова** **56**
Теоретико-съпоставителен анализ на програмните системи „АБВ игри“ и „Моливко – играя и зная“ като основа за изграждане на интерактивен модел за овладяване на природонаучни компетенции от деца в подготвителна група
Diana Mandilova
A Theoretical-Comparative Analysis of the „Abv Igri” and „Molivko-I Play And I Know” Curriculum Systems as a Basis for Developing an Interactive Model for the Acquisition of Natural Science Competences by Children in the Pre-School Preparatory Group

3. **Стефани Димитрова** **68**
Примерни модели на комикси в урок за дейности в 6. клас при тема „Природни зони на Азия” – авторски модели (първа част)
Stefani Dimitrova
Sample Models of Comics in a 6th Grade Activity Lesson on the

Topic „Natural Areas of Asia” – Author Models (First Part)

4. Стефани Димитрова **83**

Модел на задача за изработване на комикс и примерен модел на комикс по тема „Природни зони на Азия” 6. клас (втора част)

Stefani Dimitrova

Model of a Comic Drawing Task and Sample Model of a Comic on the Topic „Natural Zones of Asia” 6th Grade (Second Part)

5. Стефани Димитрова **102**

Варианти на комикси създадени от изкуствен интелект по съдържателни модели на подборно избрани природни зони в Азия – 6. клас

Stefani Dimitrova

Comic Variants Created by Artificial Intelligence Based on Content Models of Selected Natural Zones in Asia – 6th Grade

6. Виктория Ковчазова **113**

Педагогическото общуване в предучилищното образование: особености, функции и съвременни измерения

Viktoriya Kovchazova

Pedagogical Communication in Preschool Education: Features, Functions and Modern Dimensions

7. Мария Вълева **125**

Връзката между обучението по български език и литература и по математика в началното образование

Mariya Valeva

The Relationship Between Teaching Bulgarian Language and Literature and Mathematics in Primary Education

8. Здравка Вичева **137**

Съвременни тенденции и иновации в методиката на

обучението по математика в детската градина и началния етап на образованието
Zdravka Vicheva
Modern Trends and Innovations in the Methodology of Teaching Mathematics in Kindergarten and the Primary Stage of Education

9. **Здравка Вичева** **145**
Методически модели за приложение на творчески задачи по математика в началното училище
Zdravka Vicheva
Methodological Models for the Application of Creative Mathematics Tasks in Primary School

10. **Анна Панчева-Георгиева** **158**
Самооценка на качества, свързани с музикално-историческата компетентност на бъдещите учители по музика
Anna Pancheva-Georgieva
Self-Assessment of Qualities Related to the Music-Historical Competence of Future Music Teachers

11. **Красимира Петрова** **171**
Границите при общуване с децата от предучилищна възраст
Boundaries When Communicating With Preschool Children

12. **Блага Димова** **182**
Личностно развитие и социални умения в ранна детска възраст: перспективи пред университетското образование
Blaga Dimova
Personal Development and Social Skills in Early Childhood: Prospects for University Education

13. **Драгомира Банкова** **189**

Управление на образователните институции в условията на мандатност: нормативни измерения на контрола за законност, административната и наказателната отговорност при разходването на публични средства
Dragomira Bankova
Management of Educational Institutions Under Mandate-Based Governance: Normative Dimensions of Legality Control, Administrative and Criminal Liability in the Expenditure of Public Funds

14. Дияна Димитрова, Маргарита Калейнска **208**
Равният старт в образованието: политики за ранно детство в Латинска Америка и перспективи на български начални учители
Diyana Dimitrova, Margarita Kaleynska
An Equal Start in Education: Early Childhood Policies in Latin America and the Perspectives of Bulgarian Elementary School Teachers

15. Яна Васева-Жекова **229**
Добродетелта – умереност в педагогическото взаимодействие: път към позитивна култура на поведение в детската градина
Yana Vasseva-Zhekova
The Virtue of Temperance in Pedagogical Interaction: A Path toward a Positive Culture of Behavior in Kindergarten

16. Гергана Аврамова-Тодорова **250**
Арт-базирани механизми за психосоциална подкрепа в университетска среда
Gergana Avramova-Todorova
Art-Based Mechanisms for Psychosocial Support in University Environment

17. Гергана Аврамова-Тодорова **261**
Визуално-наративни практики в университетската общност – възможности за психосоциална подкрепа
Gergana Avramova-Todorova
Visual-Narrative Practices in the University Community – Opportunities for Psychosocial Support

18. Стефан Георгиев Стефанов **270**
Формиране на финансова грамотност у учениците чрез практически дейности в училищна среда
Stefan Georgiev Stefanov
Developing Financial Literacy among Students through Practical Activities in the School Environment

19. Стефан Георгиев Стефанов **284**
Управленски аспекти при реализиране на дейности за финансова грамотност в училищното образование
Stefan Georgiev Stefanov
Managerial Aspects of Implementing Financial Literacy Activities in School Education

Научно направление
„Хуманитарни науки”

20. Свилен Спасов **296**
Саботажът на Луцифер и Планът на Бога (биотеологичен анализ)
Svilen Spasov
Lucifer’s Sabotage and God’s Plan (A Biotheological Analysis)

21. Моника Кенарова **314**
Типология на падежните конструкции в руски и полски език

Monica Kenarova
Typological Study of Case Constructions in Russian and Polish

22. Румен Недков **335**
Селищни имена, посветени на Априлското въстание (1876 г.)
Rumen Nedkov
Settlement Names Dedicated to the April Uprising (1876)

23. Коста Влъчков **346**
Английският политически дискурс и неговите лингвостилистични характеристики
Kosta Vlachkov
English Political Discourse and Its Linguostylistic Characteristics

24. Kosta Vlachkov **367**
Political discourse in the context of translation

25. Инна Титаренко-Качура **380**
От барочной фрашки к современной сатире: европейские традиции и политическая чувствительность жанра
Inna Titarenko-Kachura
From the Baroque Fraszka to Contemporary Satire: European Traditions and the Political Sensitivity of the Genre

26. Inna Titarenko-Kachura **385**
Esthetics of Literary Experiment: Historical Dynamics from the 1930s to the 2020s

Научно направление
„Социални, стопански и правни науки”

27. Станислав Станев **391**
Необходимост от контролиран достъп при системи с

изкуствен интелект за защита на личните данни
Stanislav Stanev
The Need for Controlled Access to Artificial Intelligence Systems for the Protection of Personal Data

28. Станислав Станев **401**
Авраамовите споразумения и значение им за регионалната сигурност и международните отношения в Близкия изток
Stanislav Stanev
The Abraham Accords as a Factor in the Transformation of Political, Economic, and Defense Relations in the Middle East

29. Станислав Станев **416**
Местните гранични контролно-пропускателни пунктове между Албания, Косово и Северна Македония – значение за свързаността, законността и пограничните общности
Stanislav Stanev
Local Border Checkpoints Between Albania, Kosovo And North Macedonia – Importance for Connectivity, Legality and Border Communities

30. Силвия Давидова-Иванова **428**
Ресурсните групи на сътрудниците като развитиен и обучителен инструмент в организациите
Silvia Davidova-Ivanova
Employee Resource Groups as a Developmental and Training Tool in Organizations

31. Станислава Петрова **448**
Процесуални аспекти на използването на финансово-разузнавателна информация при доказването на изпиране на пари
Stanislava Petrova

Procedural Aspects of the Use of Financial Intelligence in Proving Money Laundering

32. **Hector Gerardo Toledo Tosillo, Violena Nencheva, Mauricio Morales Gonzalez** **466**
An Absorptive Capacity Approach to Artificial Intelligence, Innovation, and Competitiveness: A Comparative Analysis of China, Mexico, and Bulgaria

33. **Ивелина Дахлянова** **492**
Доказване на оригиналност на дигитални произведения при спорове за нарушения на авторски права
Ivelina Dahlyanova
Proving the Originality of Digital Works in Copyright Infringement Disputes

34. **Ивелина Дахлянова** **511**
Презумпцията за авторство по чл. 6 ЗАПСП в дигитална среда и нейното приложение в гражданския процес
Ivelina Dahlyanova
The Presumption of Authorship Under Article 6 of the Copyright and Related Rights Act in the Digital Environment and Its Application in Civil Proceedings

35. **Станислава Александрова** **525**
Фискални ефекти от промяна в режима на социално осигуряване на държавните служители в България
Stanislava Aleksandrova
Fiscal Implications of Reforming the Social Insurance Regime for Civil Servants in Bulgaria

36. **Дамян Христов** **541**
Американско-китайските отношения в контекста на събитията в Иран през 2026 г.
Damyan Hristov

The US-Chinese Relations in the Midst of the Iran War of 2026

37. Дамян Христов **555**

Заплахи за глобалната архитектура за сигурност към 2026 г.

Damyan Hristov

Threats to the Global Security Infrastructure in 2026

38. Дамян Христов **568**

Отношенията ЕС-Турция – перспективи и проблеми

Damyan Hristov

EU-Turkey Relations – Perspectives and Issues

39. Неда Мужо **581**

Въздействието на плоския подоходен данък върху икономическото развитие на България

Neda Muzho

The Impact of the Flat Income Tax on the Economic Development of Bulgaria

40. Виктория Големинова **593**

Дигиталните номади и мениджмънтът в движение

Viktoria Goleminova

Digital Nomad and Virtual Management

41. Васил Гечев **601**

Влияние на данъчните политики върху стопанската дивергенция в Еврозоната

Vasil Gechev

The Impact of Tax Policies on Economic Divergence in the Eurozone

42. Атанас Дерменджиев **616**

География, геоикономика и регионално развитие: концептуални основи и взаимовръзки

Atanas Dermendjiev

Geography, Geo-economics and Regional Development:

Conceptual Bases and Interrelationships

43. Атанас Дерменджиев **627**
Културно-исторически прочит на виното, изкуството и легендите във френската традиция
Atanas Dermendjiev
Cultural-Historical Reading of Wine, Art and Legends in the French Tradition

44. Атанас Дерменджиев **638**
Тероарът като научна категория в съвременната енология и лозарство
Atanas Dermendjiev
Terroir as a Scientific Category in Modern Enology and Vitigreeing

45. Антон Кръстев **646**
Анализ на качеството на въздуха в контекста на икономическата конкурентоспособност
Anton Krastev
Air Quality Management in the Context of Economic Competitiveness

46. Антон Кръстев **661**
Ролята на бизнеса в публично-частните партньорства (ПЧП) за подобряване качеството на въздуха
Anton Krastev
The Role of Business in Public–Private Partnerships (PPP) for Improving Air Quality

47. Анелия Братинова **680**
Изневяра в дългосрочните връзки: ролята на обвързаността
Aneliya Bratinova
Infidelity in Long-Term Relationships: the Role of Commitment

48. **Antonio Manolov, Rumyana Andonova** **693**
Improving Competitiveness by Enhancing the Quality of Procurement

49. **Венета Христова** **703**
Трансформационният потенциал на изкуствения интелект в дейностите по управление на човешките ресурси
Veneta Hristova
The Transformational Potential of Artificial Intelligence in Human Resource Management Activities

50. **Мария Манчева** **718**
Ролята на дигиталните компетентности за кариерното развитие на жените в условията на цифровата трансформация
Maria Mancheva
The Role of Digital Competencies in Women’s Career Development in the Context of Digital Transformation

51. **Екатерина Петрова** **734**
Финансовите средства в образование и наука – гаранция за просперитет
Ekaterina Petrova
Financial Resources in Education and Science – a Guarantee for Prosperity

52. **Марияна Качарова** **747**
Новият организационен модел на прокурорската дейност при разследването на престъпления, извършени в условията на домашно насилие
Mariana Kacharova
The New Model of Prosecutorial Organization in the Investigation of Crimes Committed in the Context of Domestic Violence. A Critical Analysis of the 2025 Guidelines of the

Prosecutor's Office of the Republic of Bulgaria

53. Марияна Качарова **763**

Новият организационен модел на полицейската дейност при случаи на домашно насилие. Анализ на методическите указания на МВР и влиянието им върху наказателното производство

Mariana Kacharova

The New Organizational Model of Police Response in Domestic Violence Cases. An Analysis of the Ministry of Interior Guidelines and Their Impact on Criminal Proceedings

54. Марияна Качарова **779**

Новият организационен модел на социалната закрила при случаи на домашно насилие. Ролята на социалните служби и взаимодействието им с полицията и прокуратурата

Mariana Kacharova

The New Organizational Model of Social Protection in Cases of Domestic Violence. The Role of Social Services and Their Interaction with the Police and the Prosecution Service

55. Ралица Костадинова **792**

Отнемане на предмета и средството на престъплението по чл. 53 от Наказателния кодекс на Република България

Ralitsa Kostadinova

Confiscation of the Object And Instrument of the Crime Under Article 53 of the Penal Code of the Republic of Bulgaria

56. Катерина Йочева **809**

Роля на Организацията на обединените нации за ефективно посредничество за уреждане на международни спорове и конфликти между държави

Katerina Yocheva

Mediation Role of the United Nations in the Peaceful

Settlement of Disputes, Conflict Prevention and Resolution Between States

57. Пламена Иванова **839**
Икономически ефекти от внедряването на изкуствения интелект в дигиталната икономика
Plamena Ivanova
Economic Effects of the Implementation of Artificial Intelligence in the Digital Economy

58. Анна Великова **853**
Маркетинговата ориентация в социалните услуги за лица с интелектуални затруднения – теоретични аспекти
Anna Velikova
Marketing Orientation in Social Services for People with Intellectual Disabilities – Theoretical Aspects

59. Даниела Стоева **864**
Търговската марка между правото и маркетинга: Правна защита и стратегическа конкурентоспособност на фирмата
Daniela Stoeva
The Trademark Between Law and Marketing: Legal Protection and Strategic Competitiveness of the Firm

60. Даниела Стоева **876**
Изоставените деца на България
Daniela Stoeva
Bulgaria’s Abandoned Children

61. Даниела Стоева **892**
Скритото лице на миграцията: трафикът на деца в условията на кризи
Daniela Stoeva
The Hidden Face of Migration: Child Trafficking in Times of Crisis

62. **Tsanko Stefanov** **909**
Marketing Activities by Public and Private Organizations in Support of a Balneological Resort

63. **Tsanko Stefanov** **916**
Marketing and Management of Museums Created with Public and Private Initiative

64. **Tsanko Stefanov** **922**
Marketing Efforts to Promote Public and Private Sites in a Seaside Resort

65. **Светослав Янков** **927**
Напускане на ОПЕК от ОАЕ – глобални, регионални и национални последствия
Svetoslav Yankov
UAE Withdrawal from OPEC – Global, Regional and National Consequences

66. **Иван Маринов** **940**
Въздействие на цифровото евро върху търговията на дребно в Еврозоната
Ivan Marinov
Impact of the Digital Euro on Retail Trade in the Euro Area

67. **Даниела Стоянова** **954**
Деструктивното поведение на човешкия фактор в организационна среда: форми на проявление и негативни последици
Daniela Stoyanova
Destructive Behavior of the Human Factor in an Organizational Environment: Forms of Manifestation and Negative Consequences

68. **Юлиян Велков** **966**
Използване на интелигентни модели за прогнозиране на

непосредствената опасност от неплатежоспособност в производството по стабилизация на търговец
Yuliyan Velkov
Using Fuzzy Models to Forecast the Imminent Danger of Insolvency in the Merchant Stabilization Proceeding

69. **Георги Проданов** **978**
Селото като политическа лаборатория: Главан, община Гълъбово
Georgi Prodanov
The Village as a Political Laboratory: Glavan, Galabovo Municipality

70. **Георги Проданов** **991**
Нуждае ли се България от собствена политологична школа за изследване на постсъветското пространство?
Georgi Prodanov
Does Bulgaria Need its Own School of Political Science for the Study of the Post-Soviet Space?

71. **Светослава Ениманева** **1002**
Изграждане на общност на споделеното бъдеще чрез върховенството на закона и ролята на гражданското общество за националната сигурност
Svetoslava Enimaneva
Building a Community of Shared Future Through the Rule of Law and the Role of Civil Society in National Security

72. **Светослава Ениманева** **1012**
Административният капацитет като фактор за ефективност на публичните социални услуги
Svetoslava Enimaneva
Administrative Capacity as a Factor for the Efficiency of Public Social Services

73. Светослава Ениманева **1036**
Дигиталната трансформация на публичната администрация като фактор за икономическа и социална ефективност
Svetoslava Enimaneva
Digital Transformation of Public Administration as a Factor for Economic and Social Efficiency

74. Мирослава Станева **1061**
Новите медийни платформи и предизвикателствата пред адаптацията на бранд посланията в България
Miroslava Staneva
The New Media Platforms and the Challenges in Front of the Adaptation of the Brand Messages in Bulgaria

75. Мирослава Станева **1076**
Дилемата „Човек или машина“: Ограничения на изкуствения интелект при трансформацията на емоционални послания в българската медийна среда (2018 – 2026 г.)
Miroslava Staneva
The Man or Machine Dilemma: Limitations of Artificial Intelligence in the Transformation of Emotional Messages in the Bulgarian Media Environment (2018 – 2026)

76. Радостина Йорданова **1089**
Глобализацията и социално-икономическото неравенство
Radostina Yordanova
Globalization and Socio-Economic Inequality

77. Радостина Йорданова **1098**
Достъп до земя и социална справедливост
Radostina Yordanova
Access to Land and Social Justice

78. Радостина Йорданова **1106**
Подкрепа за селските общности
Radostina Yordanova
Support for Rural Communities

79. Петър Пенчев **1116**
Номинален растеж и реална покупателна способност на минималната работна заплата в България: Анализ за периода 2020 – 2025 г.
Petar Penchev
Nominal Growth and Real Purchasing Power of the Minimum Wage in Bulgaria: An Analysis for the Period 2020 – 2025

80. Христо Георгиев **1134**
Пазарът на афтърмаркет резервни части в автомобилната индустрия – предимства и недостатъци
Hristo Georgiev
The Aftermarket Spare Parts Market in the Automotive Industry – Advantages and Disadvantages

Научно направление
„Природни науки, математика и информатика”

81. Поля Йорданова **1144**
Съвременната геополитика за по-добра национална сигурност в Литва
Polya Yordanova
Modern Geopolitics for Better National Security in Lithuania

82. Поля Йорданова **1158**
Боженци: архитектурно-географска среда и съвременни исторически и туристически измерения
Polya Yordanova

Bozhentsi: Architectural-Geographical Environment and Modern Historical and Touristic Dimensions

83. **Vasil Bodurov, Maya Tomova** **1172**
Geophysical Methods as a Tool for Sustainable Management and Circular Economy in Mining Waste Facilities

84. **Катерина Николова, Петя Генова, Полина Величкова** **1186**
Въздействие на климатичните промени върху минно-добивния сектор
Katerina Nikolova, Petia Genova, Polina Velichkova
Impact of Climate Change on the Mining Sector

85. **Петя Генова, Катерина Николова, Анатолий Ангелов, Полина Величкова** **1201**
Приложение на анамокс процеса при третиране на инфилтратни води
Petia Genova, Katerina Nikolova, Anatoliy Angelov, Polina Velichkova
Application of the Anamox Process in Treatment of Landfills Water

86. **Бойко Рангелов, Гаро Мардиросян, Георги Сотиров, Юлия Крумова, Симеон Панев** **1218**
Дистанционни технологии за определяне на „мириса“ на космически тела
Boyko Ranguelov, Garo Mardirossian, Georgi Sotirov, Yulia Krumova, Simeon Panev
Remote Sensing Technologies for Determining the „Smell“ of Space Bodies

87. **Anatoliy Angelov, Sotir Plochev** **1232**
Possibilities for Increasing the Efficiency of Microbial Fuel Cells Through Optimization of Cathode Conditions

88. **Никола Христов, Кремена Арсова-Борисова** **1243**

Сравнителна оценка на регресионни модели за прогнозиране на горивна икономичност
Nikola Hristov, Kremena Arsova-Borisova
Comparative Evaluation of Regression Models for Fuel Economy Prediction

Научно направление
„Технически науки”

89. Ина Ламбева **1257**
Между центъра и периферията: предимства и недостатъци на съвременните модели на градско обитаване
Ina Lambeva
Between the Centre and the Periphery: Advantages and Disadvantages of Contemporary Models of Urban Living

90. Веселин Балев **1272**
Интегриран цифров подход за структурно картиране на скални масиви чрез безпилотни и лазерни технологии
Veselin Balev
Integrated Digital Approach for Structural Mapping of Rock Masses Using Unmanned and Laser Technologies

91. Веселин Балев **1285**
Геотехнически и строителни аспекти на реакторната сграда BWRX-300: проектна концепция, подземна реализуемост и числено моделиране
Veselin Balev
Geotechnical and Structural Aspects of the BWRX-300 Reactor Building: Design Concept, Underground Constructability and Numerical Modelling

92. Драган Станковски **1297**

Изкуственият интелект в подкрепата на управлението на проекти в телекомуникационните компании
Dragan Stankovski
The Role of Artificial Intelligence in Supporting Project Management in Telecommunication Companies

93. **Драган Станковски** **1311**
Интегриране и конфигуриране на Claude в специализирани системи за управление на проекти
Dragan Stankovski
Integration and Configuration of Claude in Specialized Project Management Systems

94. **Полина Величкова, Петя Генова** **1324**
Кратък преглед върху приложението на биоелектрохимични системи за извличане на критични суровини от отпадъчни води
Polina Velichkova, Petia Genova
A Brief Review of the Bioelectrochemical Systems Application for Critical Raw Materials Extraction from Wastewater

95. **Цветелина Симеонова, Росен Пасарелски** **1333**
Особености при развитието на Web 3.0 и Web технологиите
Tsvetelina Simeonova, Rosen Pasarelski
Peculiarities of the Development of Web 3.0 and Web Technologies

96. **Цветелина Симеонова, Росен Пасарелски** **1350**
Особености на работните рамки при развитието на агентни системи с изкуствен интелект
Tsvetelina Simeonova, Rosen Pasarelski
Peculiarities of Frameworks in the Development of Agentic Artificial Intelligence

97. Цветелина Симеонова, Росен Пасарелски, Васил Кърдрев **1366**
Специфики на комуникационни протоколи за агенти с изкуствен интелект
Tsvetelina Simeonova, Rosen Pasarelski, Vasil Kadrev
Specifics of Communication Protocols for Artificial Intelligence Agents

98. Маргарет Сивова **1382**
Устойчиво конструктивно проектиране на детски сценични ризи, вдъхновени от традиционната българска народна носия
Margaret Sivova
Sustainable Pattern Engineering of Children's Stage Shirts Inspired by Traditional Bulgarian Folk Costume

99. Маргарет Сивова **1397**
Конструиране и технологична реализация на комплект в спортно-елегантен стил чрез структурно-композиционно интегриране на стилизирани авторски шевици
Margaret Sivova
Construction And Technological Realization Of A Sports-Elegant Ensemble Through the Structural and Compositional Integration of Stylized Original Embroidery Motifs

100. Маргарет Сивова, Дойчина Атанасова **1411**
Технологичен процес при реализиране на директен дигитален печат върху текстилен материал за дамска блуза
Margaret Sivova, Doychina Atanasova
Technological Process for Direct Digital Textile Printing on Fabric Intended for A Women's Blouse

101. Марко Марков **1425**
Цифрови близнаци като инструмент за мониторинг и управление на свлачищния риск

Marko Markov
Digital Twins as a Tool for Landslide Risk Monitoring and Management

102. Анна Петрова, Аделина Митева, Петя Табакова **1438**
Приложения на нанодиамантите за модификация на материали в космическите технологии и промишлеността
Anna Petrova, Adelina Miteva, Petia Tabakova
Applications of Nanodiamonds for Materials Modification in Aerospace Technologies and Industry

103. Петя Табакова, Цветелин Йорданов, Анна Петрова **1451**
Анализ на микроструктурата при заваряване на високоякостни сплави A7075 T651 и Ti-6AL-4V
Petia Tabakova, Tsvetelin Yordanov, Anna Petrova
Microstructural Analysis in the Welding of High-Strength A7075 T651 and Ti-6Al-4V Alloys

104. Петя Табакова, Цветелин Йорданов, Анна Петрова **1465**
Структурна модификация на сплав Ti6Al4V
Petia Tabakova, Tsvetelin Yordanov, Anna Petrova
Structural Modification of Ti-6Al-4V Alloy

105. Теодора Пасарелска, Росен Пасарелски **1475**
Автоматизирани системи за интелигентно управление на безпилотни летателни апарати
Teodora Pasarelska, Rosen Pasarelski
Automated Systems for Intelligent Control of Unmanned Aerial Vehicles

106. Теодора Пасарелска **1499**
Интелигентно управление на радиочестотния спектър в AI-нативни 6G мрежи
Teodora Pasarelska
Intelligent Radio Spectrum Management in AI-Native 6G

Networks

107. Росен Пасарелски **1519**

Интелигентни антенни системи с базирано на изкуствен интелект управление

Rosen Pasarelski

Intelligent Antenna Systems With AI-based Management

108. Таня Пенева **1535**

Изследване на факторите, оказващи влияние върху проектирането на горно дамско облекло от трикотажен плат

Tanya Peneva

Study of Factors Influencing the Design of Women's Outerwear Made of Knitted Fabrics

109. Таня Пенева **1548**

Влияние на цветовите хармонии върху зрителните илюзии в дизайна на дамско горно облекло

Tanya Peneva

Influence of Color Harmonies on Visual Illusions in Women's Outerwear Design

110. Таня Пенева **1561**

Традиционният турски костюм: конструктивни принципи за устойчив дизайн

Tanya Peneva

The Traditional Turkish Costume: Construction Principles for Sustainable Clothing Design

111. Иван Брънчев, Борислав Борисов **1574**

Конструктивно оразмеряване на вторичната облицовка на двупътен метротунел по Новия австрийски тунелен метод в условията на гр. София

Ivan Branchev, Borislav Borisov

Structural Design of the Secondary Lining of a Double-Track Metro Tunnel Using the New Austrian Tunnelling Method in Sofia

112. Борислав Борисов, Кремена Арсова-Борисова, Веселин Христов **1585**

Приложение на алгоритми от тип „Дърво на решенията“ за прогнозиране на експлоатационните характеристики на бетони в подземното строителство

Borislav Borisov, Kremena Arsova-Borisova, Veselin Hristov

Application of Decision Tree Algorithms for Predicting the Performance Characteristics of Concretes in Underground Construction

113. Диана Инджелиева **1611**

Изследване влиянието на щамове от микрококи върху pH и процесите на масообмен в сурово-сушени колбаси

Diana Indzhelieva

Research of Influence of Micrococci Strains on pH and Mass Transfer Processes in Rau Dried Sausages

114. Диана Инджелиева **1620**

Технологични възможности за подобряване на цветовите характеристики и органолептичните показатели на сурово-сушени колбаси чрез приложение на стартерни култури от микрококи

Diana Indzhelieva

Technological Opportunities to Improve Color Characteristics and Organoleptic Indices of Raw Dried Sausages by Application of Starter Cultures of Micrococci

115. Маргарита Димитрова, Аделина Митева **1632**

Влияние на радиационните условия върху надеждността на електронните устройства

Margarita Dimitrova, Adelina Miteva
The Influence of Radiation Conditions on the Reliability of Electronic Devices

116. Маргарита Димитрова, Аделина Митева **1652**
Моделиране на космическата радиационна среда
Margarita Dimitrova, Adelina Miteva
Modeling the Space Radiation Environment

117. Иван Ениманев **1667**
Влияние на архитектурната форма, ориентацията и функционалното зониране върху енергийната ефективност на специализирани сгради
Ivan Enimanev
Influence of Architectural Form, Orientation and Functional Zoning on the Energy Efficiency of Specialized Buildings

118. Иван Ениманев **1692**
Проектната готовност като фактор за ограничаване на инвестиционния риск при специализирани строителни обекти
Ivan Enimanev
Project Readiness as a Factor for Reducing Investment Risk in Specialized Construction Projects

119. Иван Ениманев **1715**
Сградната обвивка като архитектурен инструмент за енергийна ефективност при специализирани сгради
Ivan Enimanev
The Building Envelope as an Architectural Tool for Energy Efficiency in Specialized Buildings

Научно направление
„Аграрни науки и ветеринарна медицина”

120. Александър Личев **1739**
Ролята на хидромелиорациите за ограничаване неблагоприятното влияние на засушаването и екстремалните климатични явления върху производителността на българското зърнопроизводство
Aleksandar Lichev
The role of Hydromelioration in Limiting the Adverse Impact of Drought and Extreme Climatic Events on the Productivity of Bulgarian Grain Production

121. Александър Личев **1752**
SWOT анализ на сектор „Зърнопроизводство“ в България
Aleksandar Lichev
SWOT Analysis of the Grain Production Sector in Bulgaria

122. Александър Личев **1767**
Климатични рискове за развитие на зърнопроизводството в България
Aleksandar Lichev
Climatic Risks for the Development of Grain Production in Bulgaria

Научно направление
„Здравеопазване и спорт”

123. Теофан Базан, Стоянка Танчева **1780**
Мотивационните ползи от дългосрочната музикална идентичност при спортисти
Theofan Bazan, Stoyanka Tancheva

The Motivational Benefits of Long-Term Musical Identity in Athletes

124. Стоянка Танчева **1794**
Музика и депресия или Музиката и Омар Хайям
Stoyanka Tancheva
Music and Depression or Music and Omar Khayyam

125. Стоянка Танчева **1818**
Случаи на тромбоцитопения след кръвопреливане
Stoyanka Tancheva
Cases of thrombocytopenia after blood transfusion

126. Галина Мръцкова **1827**
Лазерна терапия - възможни ползи и терапевтична ефективност на при пациенти с остеоартрит
Galina Mratskova
Laser Therapy – Possible Benefits and Therapeutic Efficacy in Patients with Osteoarthritis

127. Ивелина Попова, Нина Мусурлиева, Мартина Кънчева, Мариана Димитрова-Харуил, Таня Божкова **1851**
Интердисциплинарен подход за оценка и усъвършенстване на моделите за ценообразуване и заплащане в извънболничната дентална помощ в България
Ivelina Popova, Nina Musurlieva, Martina Kancheva, Mariana Dimitrova-Haruil, Tanya Bozhkova
Interdisciplinary Approach to the Evaluation and Improvement of Pricing and Payment Models in Outpatient Dental Care in Bulgaria

128. Мартина Кънчева, Мариана Димитрова-Харуил, Ивелина Попова, Нина Мусурлиева, Таня Божкова **1863**
Социална значимост на денталното неглижиране при деца — роля на образованието, достъпа и финансовите бариери

Martina Kancheva, Mariana Dimitrova-Haruil, Ivelina Popova, Nina Musurlieva, Tanya Bozhkova
Social Significance of Dental Neglect in Children — the Role of Education, Access and Financial Barriers

129. Таня Божкова, Нина Мусурлиева, Ивелина Попова, Мартина Кънчева, Мариана Димитрова-Харуил **1875**
Ролята на изкуствения интелект при цифровото планиране на усмивката в съвременната протетична дентална медицина
Tanya Bozhkova, Nina Musurlieva, Ivelina Popova, Martina Kancheva, Mariana Dimitrova-Haruil
The Role of Artificial Intelligence in Digital Smile Design in Contemporary Prosthetic Dentistry

130. Елена Крайчева Иванова, Валерия Стамова **1883**
Тай Чи и стареенето – доказателства за подобряване на баланса, мобилността и качеството на живот
Elena Kraycheva Ivanova, Valeria Stamova
Tai Chi and Ageing – Evidence for Improving Balance, Mobility And Quality of Life

131. Донка Николова, Елена Крайчева Иванова, Йордан Георгиев **1898**
Фитбол като офис стол – ефектите върху мускулно-скелетното здраве на офис служителите
Donka Николова, Elena Kraycheva Ivanova, Yordan Georgiev
Fitball as an Office Chair: Effects on the Musculoskeletal Health of Office Employees

132. Диляра Нихатова, Габриела Панайотова **1910**
Екранно време и влиянието му върху речевите способности
Dilyara Nihatova, Gabriela Panayotova

Screen Time and Its Impact on Children's Language Abilities

133. Павлета Гигова **1923**

Проект „НЕО-ПРИМА“ – специализирана платформа за осигуряване на виталност, кариера и социален капитал на възрастната първескиня

Pavleta Gigova

„NEO-PRIMA „ – A Specialized Platform for Supporting the Vitality, Career Development, and Social Capital of Older Primiparous Women

134. Йоана Иванова **1930**

Концептуална рамка за цифров анализ на медицински термографски изображения чрез 3D цветови разпределения

Yoana Ivanova

Conceptual Framework for Digital Analysis of Medical Thermographic Images Using 3D Color Distributions

Научно направление
„Изкуства”

135. Румяна Стефанова **1943**

Изкуството на пощенските марки като свидетели на своето време

Rumyana Stefanova

The Art of Postage Stamps as Witnesses to Their Time

136. Petko Yakimov **1961**

Problems of Users' Operational Logic in the Transition Between Digital and Analog Control Systems

137. Petko Yakimov **1983**

Digital Production Design in Cinema: Technologies and

Workflows of Compositing, Green Screen and Virtual Production Systems

Научно направление
„Сигурност и отбрана”

138. Georgi Krasimirov Dimitrov **2028**
Beyond Risk Management: Information Superiority as the Missing Capability in Strategic Leadership

139. Georgi Krasimirov Dimitrov **2051**
The Architecture of Silence: Decoding Behavioral Risk in High-Stakes Governance

140. Georgi Krasimirov Dimitrov **2059**
The Phenomenon of 'Hidden Presence' as a Strategic Tool in Competitive Intelligence: Bridging Behavioral Silences and Risk Architecture

141. Красимир Карамфилов **2067**
Сигурността на електроенергийната система в Р. България
Krasimir Karamfilov
Security of the Electricity Supply System in the Republic of Bulgaria

142. Красимир Карамфилов **2078**
Институционалната триада в електроенергийната сигурност на България
Krasimir Karamfilov
The Institutional Triad in Bulgaria's Electricity Security

143. Красимир Карамфилов **2087**
Лидерството в енергетиката – фактор за националната сигурност на България
Krasimir Karamfilov

Leadership in the Energy Sector – a Factor for the National Security of Bulgaria

144. Николай Недев **2098**

Понятието „цивилно лице“ в международния въоръжен конфликт – правна дефиниция и функционално тълкуване

Nikolay Nedev

The Concept of "Civilian" in International Armed Conflict – Legal Definition and Functional Interpretation

145. Николай Недев **2110**

Правният режим на „прякото участие във военните действия“ – съвременно тълкуване и приложение в международното хуманитарно право

Nikolay Nedev

The Legal Regime of Direct Participation in Military Actions – Modern Interpretation and Application in International Humanitarian Law

146. Николай Недев **2126**

Функционалният подход при определяне на цивилния статут в немеждународните въоръжени конфликти

Nikolay Nedev

The Functional Approach to Determining Civilian Status in Non-International Armed Conflicts

147. Добромир Доков **2140**

Предимства и сигурност на железопътния транспорт за превоз на товари в сравнение с автомобилния

Dobromir Dokov

Advantages of Railway Transport for Cargo Transportation Over Road

148. Четин Казак **2153**

Европейската инвестиционна банка ще финансира ли

европейското производство на оръжия и боеприпаси?
Tchetin Kazak
Will the European Investment Bank finance European Arms and Ammunition Production?

149. Emil Shipochky **2167**
Evolution of Military Diplomacy: Historical Roots and Institutionalization

150. Emil Shipochky **2181**
Theoretical Approaches to Military Diplomacy: Realism, Liberalism, Constructivism

151. Емил Шипочки **2194**
Военната дипломация: терминологично разграничаване и аналитични граници
Emil Shipochky
Military Diplomacy: Terminological Differentiation and Analytical Boundaries

152. Лиана Николова **2208**
Еволюция на стратегическото въздействие и възникването на когнитивната сигурност
Liana Nikolova
Evolution of Strategic Impact and the Creation of Cognitive Security

153. Лиана Николова **2239**
Когнитивната сигурност като ново измерение на националната сигурност
Liana Nikolova
Cognitive Security as a New Dimension of National Security

154. Иван Вълков **2264**
Оперативна съвместимост и стандартизация по изискванията на НАТО като фактор за трансформация на

военновъздушното образование в България
Ivan Valkov
NATO Interoperability and Standardisation as a Factor in the Transformation of Military Aviation Education in Bulgaria

155. Иван Вълков **2278**
Иновативни модели за управление на летищна инфраструктура в контекста на националната сигурност и отбраната
Ivan Valkov
Innovative Models for Airport Infrastructure Management In The Context Of National Security And Defence

156. Иван Вълков **2293**
Концесионни модели и фасилити мениджмънт на летища: договорна архитектура и управленски рискове
Ivan Valkov
Concession Models and Airport Facility Management: Contractual Architecture and Managerial Risks

157. Пламен Тихомиров Петров **2309**
Съвременни военни конфликти: многополюсност и хибридизация в трансформиращата се архитектура на международната сигурност
Plamen Tihomirov Petrov
Contemporary Armed Conflicts: Multipolarity and Hybridization Within the Transforming Architecture of International Security

158. Атанас Атанасов **2324**
Анализ на ролята на частния сектор в съвременните въоръжени конфликти
Atanas Atanasov
Analysis of the Role of Private Sector in Contemporary Armed

Conflicts

159. Атанас Атанасов **2333**

Перспективи за използването на изкуствен интелект във войните на бъдещето

Atanas Atanasov

Means of Exploiting Artificial Intelligence in the Wars of the Future

160. Атанас Атанасов **2341**

Съвременни способи за използване на дистанционно управляеми авиационни системи във въоръжени конфликти

Atanas Atanasov

Contemporary Means of UAV Exploitation in Armed Conflicts

161. Стефан Захариев **2350**

Религиозен екстремизъм – причини, форми на проявление и последствия

Stefan Zahariev

Religious Extremism – Causes, Forms of Manifestation and Consequences

162. Стефан Захариев **2365**

Опасната дейност на тоталитарните секти в интернет

Stefan Zahariev

The Dangerous Activity of Totalitarian Sects on The Internet

163. Стефан Захариев **2380**

Основни признаци на религиозния екстремизъм

Stefan Zahariev

Main Signs of Religious Extremism

164. Антон Манчев **2394**

Професионална или наборна армия в България. Сравнителен анализ

Anton Manchev
Professional or Conscription Army in Bulgaria. Comparative Analysis

165. Антон Манчев **2406**
Предизвикателства пред системата за национална сигурност на Република България – съвременен прочит
Anton Manchev
Challenges for the National Security System of the Republic of Bulgaria – a Contemporary View

166. Антон Манчев **2420**
Възможности за усъвършенстване управлението при кризи от невоенен характер и участието на въоръжените сили
Anton Manchev
Opportunities to Improve Crisis Management of a Non-Military Nature and the Involment of the Armed Forces

167. Валерия Дончева **2430**
Обяснителни теории за конфликтите и тяхното значение за социалната и политическата сигурност
Valeria Doncheva
Explanatory Theories of Conflicts and Their Importance for Social and Political Security

168. Валерия Дончева **2446**
Социализацията като фактор за формиране на организационно поведение в системите за сигурност
Valeria Doncheva
Socialization as a Factor for Forming Organizational Behavior in Security Systems

169. Валерия Дончева **2458**
Основни психологически теории за мотивацията и тяхното значение за управлението на човешкия фактор в системите

за сигурност
Valeria Doncheva
Basic Psychological Theories of Motivation and Their Importance for Human Factor Management in Security Systems

170. Илия Табаков **2478**
Стратегически парадокси на цивилизацията: дилемата на Тезей и бъдещето на държавността
Iliya Tabakov
Strategic Paradoxes of Civilization: The Dilemma of Theseus and the Future of Statehood

171. Илия Табаков **2498**
Стратегически парадокси на цивилизацията: ефектът „Кипящата жаба“ и механизмите на общественото привикване към разпада
Iliya Tabakov
Strategic Paradoxes of Civilization: The "Boiling Frog" and the Mechanisms of Social Habituation to Decay

172. Илия Табаков **2516**
Социалното инженерство и управлението на обществената воля
Iliya Tabakov
Social Engineering and the Management of Public Will

173. Kristina Schneider **2534**
Privat Sicherheitsdienste in Bulgarien: Zwischen staatlichem Gewaltmonopol und hybrider Sicherheitsgovernance
Kristina Schneider
Private Security Services in Bulgaria: Between State Monopoly of Force and Hybrid Security Governance

174. Nadia Boyadjieva **2563**

U.S. and Soviet Perceptions of Ethnic Tensions and the Potential for State Collapse in Yugoslavia in the Late 1980s and Early 1990s

175. Nadia Boyadjieva **2578**

NATO – Led Peacekeeping Efforts in Bosnia and Herzegovina: the Impact of Unprofor’s Failure

176. Nadia Boyadjieva **2592**

NATO, the EU, and the Peacekeeping Operation ALTHEA: Shaping Europe’s Common Foreign and Security Policy

177. Стефчо Банков **2606**

Политическо влияние и институционален натиск в МВР: дисциплинарни практики, кадрова нестабилност и граници на свободата на изразяване в контекста на върховенството на закона

Stefcho Bankov

Political Influence and Institutional Pressure in the Ministry of Interior: Disciplinary Practices, Personnel Instability and Limits of Freedom of Expression in the Context of the Rule of Law

178. Стефчо Банков **2628**

Звеното за подпомагане на министъра по чл. 33, т. 1 от ЗМВР: нормативна дискреция, кадрово преназначаване и риск от институционална злоупотреба

Stefcho Bankov

The Unit Assisting the Minister Under Article 33(1) of the Bulgarian Ministry of Interior Act: Administrative Discretion, Temporary Reassignment and the Risk Of Institutional Misuse

ISSN 2815-3480 (CD)

БОЖЕНЦИ: АРХИТЕКТУРНО-ГЕОГРАФСКА СРЕДА И СЪВРЕМЕННИ ИСТОРИЧЕСКИ И ТУРИСТИЧЕСКИ ИЗМЕРЕНИЯ

Поля Йорданова
Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий“,
p. yordanova 9611@gmail.com, 0896 966 889

Анотация: *Архитектурно-исторически резерват Боженци е съхранил автентиичния облик на възрожденско селище, който е хармонично вписан в природната среда на Централна Стара планина. В него са представени традиционен български бит, стопанство и култура от периода XVII - XIX век, чрез добре запазени жилищни и обществени сгради. Днес е сред най-често посещаваните културно-исторически дестинации, с възможности за развитие на културно-познавателен туризъм.*

Ключови думи: *автентично, туризъм, архитектура, особености, маршрути, наследство.*

BOZHENTSI: ARCHITECTURAL-GEOGRAPHICAL ENVIRONMENT AND MODERN HISTORICAL AND TOURISTIC DIMENSIONS

Polya Yordanova
University of Veliko Tarnovo „St. Cyril and Methodius”,
p. yordanova 9611@gmail.com, 0896 966 889

Abstract: *Bozhentsi Architectural and Historical Reserve has preserved the authentic appearance of a Bulgarian Revival settlement, which is harmoniously integrated into the natural environment of the Central Stara Planina. It presents traditional Bulgarian life, economy and culture from the 18th-19th centuries, through well-preserved residential and public buildings. Today it is among the most frequently visited cultural and historical destinations, with opportunities for the development of cultural and educational tourism.*

Keywords: *authentic, tourism, architecture, features, routes, heritage.*

Въведение: През последните години, във връзка с развитието на туризма, малкото село Боженци се превърна в често посещаван културно-географски обект, в който се преплитат традиционна българска архитектура, природна среда и народна историческа памет. То се явява съвременен наследник на възрожденската ни култура и демонстрира един добър модел на взаимодействие между човека и природата. Настоящият доклад разглежда архитектурно-географските особености на Боженци, както и трансформациите в неговото съвременно състояние. Селото представлява нагледен пример за добре съхранена възрожденска архитектурна среда, вписана в природно-географските особености на Централна Стара планина, отличаваща се със свободно развитие на територията на която е застроено. В България се забелязва все по-засилен интерес точно към обекти, свързани с културния туризъм и в тази връзка считаме, че изследването на архитектурно-историческата среда на Боженци е с научно и практико-приложно значение.

Актуалността на темата се базира и на необходимостта от научен анализ и търсене на възможностите за устойчиво социално-икономическо развитие на малките планински селища в България чрез развитие на културен туризъм. **Основната цел** на изследването е да се анализират архитектурно-географските особености на Боженци и да се проследят неговите съвременни исторически и туристически измерения като фактор за културно наследство и регионално развитие. **Обект на изследването** е МАИР Боженци като система с характерна архитектурна, природна и културно-историческа среда. **Предмет на изследването** са взаимовръзките между архитектурната среда, географските особености, историческото развитие и туристическия потенциал на селището, както и възможностите за тяхното устойчиво използване и популяризиране. **Методологията на изследването** включва следните приложими методи: историко-географски

метод; сравнителен анализ; теренни наблюдения; описателен метод; картографски метод и др.

Фиг. 1 Картосхема на Архитектурно-етнографскки резерват Боженци

Заб. Зададени параметри от автора. Направено с помощта на AI.

Научната новост на нашето изследване се изразява в комплексния анализ на Архитектурно-етнографски резерват Боженци като културно-историческа, но и туристическа система, разгледана през призмата на взаимодействието между архитектурната среда, географските особености и съвременните форми на туристическо развитие. В изследването се акцентира върху ролята на резервата като модел за съхраняване на възрожденското архитектурно наследство, но и като фактор за развитие на културен туризъм в планинските райони на страната ни. Научният принос се допълва и от актуализирана оценка на туристическия потенциал на Боженци в условията на съвременните социално-икономически, политически и културни трансформации.

Според географското си положение и природна среда, селището се намира в Централна Стара планина, в близост до Габрово. Разположено е в хълмисто-планински релеф, с надморска височина около 600 м., наличие на малки планински потоци и широколистни букови и дъбови гори. Именно географската изолация на Боженци в миналото е предпоставка за

ISSN 2815-3480 (CD)

съхраняване на традиционния начин на живот и архитектурен облик. Боженци е сред най-запазените балкански селища, на чиято територия се намират ценни архитектурни паметници на традиционното българско строителство, характерно за края на XVIII до началото на XX век. Така напр., според П. Цончев (Из общественото и културно минало на Габрово. С. 1934,с.55) габровската околия се е състояла от няколко общини, едната от които е била Божанската. Като цяло, в проучените предимно литературни източници намерихме съвсем малко данни за историята и строителството на селото. Основен принцип в строителството на традиционни жилищни постройки било използването на местни строителни материали, създавайки хармония с ландшафта. В тази връзка, наблюдавайки елементи от архитектурния изглед на къщите изведохме следните по-важни особености (Вж. Фиг. 2):

Фиг. 2 Особености на архитектурния вид на жилищата

Източник: изработено от автора

Прави впечатление, че къщите в селото са изграждани по начин, по който да следват естествените наклони на терена, без да нарушават природния баланс. Уличната мрежа е от тесни калдъръмени улици, следвано от органично развитие без предварително градоустройство, с много добре оформено централно пространство около мегдана. Жилищните сгради са поединично изградени, амфитеатрално, което не

ISSN 2815-3480 (CD)

създава ансамбли от сгради. В историко-географски контекст, Боженци възниква през XV–XVI век, според преданието, основано в полите на Балкана от болярката Божана, избягала след падането на Османското завоевание на България. През Възраждането селото се утвърждава като занаятчийски и търговски център, постепенно прераснало в административно средище със собствено самоуправление. Първите достоверни писмени данни са от 1750 г., а стопанският подем започва през втората половина на 18 век. Взаимодействието между човек и природа откриваме в устойчивото му развитие още в прединдустриалната епоха, изразяващо се в:

✓ рационално използване на местни материали, които са в изобилие в района (строителен камък, дърво)

✓ дебелите каменни стени, ориентацията на сградите създават една добра топлоизолация

✓ минимално неблагоприятно въздействие върху природната среда

Именно този модел в днешно време се разглежда като прототип на екологично планиране в градоустройството. Съвременното състояние и настъпилите трансформации отнасяме още в 1964 г., когато Боженци е обявен за архитектурно-исторически резерват. Това води до строг контрол върху строителството, професионална реставрация и консервация на сградите, придружени със запазване на автентичната възрожденска среда. Още от създаването си, архитектурния резерват Боженци се обособява като важна туристическа дестинация, свързана със следните три вида туризъм (Вж. Фиг.3):

Фиг. 3 Основни видове туризъм, практикуван на територията на селището. Изработено от автора.

Обектът е включен и към 100-те национални туристически обекти на България. Но, освен благоприятно въздействие, туризмът води и до по-голяма комерсиализация, неравномерно натоварване на инфраструктурата и частична загуба на автентичност. Демографските проблеми са изключително динамични и се изразяват в трайно обезлюдяване, особено през последните години на миналия век (към май 2026 г. постоянните жители наброяват едва 39 души). Тези непреодолими проблеми съпътстват развитието на комплекса, изразяващи се в постоянно намаляване на населението, застаряване и бърз процес по превръщане на къщите във ваканционни имоти. Основният тип туристи, над 80% са предимно вътрешни – от страната (ученици, семейства, индивидуални и групови посещения с цел културен туризъм) и международни (по-ограничен дял).

Табл. 1 Паралел със съвременността – гео-архитектурна организираност

Архитектура	**Географска организация**	**Устойчивост**
1. Традиционна	Органично развитие	Предшества съвременните концепции за устойчиво развитие - първообраз
2. Съвременна	Планирано урбанизиране – съвременни селища	Зелена архитектура, Еко селища - принципи от миналото
3. Локални материали – хармония с природата, технологична ефективност	Организираност в рамките на селището	Изграждане от природни материали
4. Индустриални материали – често нарушен баланс, пасивна енергийна ефективност	Организираност към туристическа инфраструктура	Придържа се към изискванията за еко-градеж

Източник: систематизирано и обобщено от автора, по данни на Община Габрово, 2026 г.

При направения паралел се налага извод, че традиционната архитектура и използваните материали все по-често са заменяни с осъвременени такива, което води до нарушаване на цялостния облик и природен баланс. Основните предизвикателства, които можем да изведем са свързани с намиране на баланс между туризъм и опазване, демографско възстановяване, засилен контрол върху новото строителство и др. Перспективите могат да бъдат насочени към развитие на устойчив туризъм, дигитализация и популяризация и включване в международни културни и междуинституционални маршрути. В архитектурен комплекс Боженци на съвременния етап са отбелязани над сто възрожденски къщи, част от които са превърнати в музейни обекти, къщи за гости и експозиционни пространства. Архитектурна особеност са къщите, които са представители на един определен тип планинско жилище в България и носят специфичните особености на регионалната форма на модел на тревненската къща, разпространена в региона на Габрово, Дряново и Елена. С основно значение при създаването на цялостния архитектурен облик на сградите са строителните материали и конструкции, а материалите са от местен произход. Най-старите къщи от края на XVIII век са със стени, изградени от талпи – описани са в регистрите, но вече не съществуват. Най-разпространена е дървено-скелетната конструкция, която е с пълнеж от дървен плет. Приземията на къщите са от каменна зидария от местен камък, а покривите са от каменни плочи. Стените и подовете са измазвани с пръст. Според своята функционална характеристика къщите биват два вида: с жилищно-домакинско предназначение и с търговско-занаятчийски функции. Често в тях са разполагани и дюкяни. Във връзка с броя на живущите, или домакинствата се поделят на едносемейни (още: едножилищни) и двусемейни (още:двужилищни). В зависимост от броя на помещенията са и броя на огнищата – едноогнищни, двуогнищни и многоогнищни. Интересна и пространствената композиция, която се отличава с изграждането във

височина, дължащо се на наклонения терен. Най-развитите къщи са от приземие, полуетаж и етаж или са с два жилищни етажа. Връзките между приземията и етажите са чрез изградени външни дървени стълби – в отворените къщи, или с вътрешни – при затворените. Разлики откриваме и при фасадите на жилищата, като всяко от лицата на къщата е с отвори, които са различни по разположение и по размери. Основен елемент е чардакът, подчертаващ несиметричността на главната фасада. Вътрешната архитектурна уредба е фокусирана върху помещението с огнището и мястото на окачването на съдовете с вода, следва второто жилищно помещение със зидана печка, и долапи и легла (одъри). Освен с постоянните елементи на уредбата, вътрешната архитектура се отличава и с вариации на художествено и декоративно декориране на вратите, таваните, капаците на прозорците и др. В художественото оформяне откриваме много вкус и разбиране за рационално използване на помещенията и материалите за строеж. Следователно, богатството и разнообразието на вътрешната и външна архитектура на къщите, определят значимото място, което заемат в нашата народна архитектура и са повод да се изградят познавателно-образователни маршрути. В тази връзка предлагаме такъв примерен, познавателно-образователен маршрут в Архитектурно-етнографски резерват Боженци с цел популяризиране на народното жилище през XVIII–XIX век. Тема на маршрута: „***Българското възрожденско жилище в Боженци – архитектура, бит и културна памет***“. Маршрутът има познавателно-образователна насоченост и целта му е да представи особеностите на българското народно жилище от XVIII–XIX век чрез: пряко наблюдение на архитектурната среда, интериора, стопанските постройки и традиционния начин на живот. Считаме, че в него се съчетават елементи на културен туризъм, теренно обучение и интерпретация на културното и историческо наследство.

Целите на маршрута определяме в три категории: образователни, познавателни и туристически, с необходимите взаимовръзки между тях, както следва:

❖ Образователни цели:

✓Да се изяснят основните характеристики на възрожденското народно жилище.

✓ Да се представят регионалните особености на балканската възрожденска архитектура.

✓ Да се проследи връзката между природна среда, поминък и жилищна архитектура и се формира отношение към опазването на недвижимото културно наследство.

❖ Познавателни цели:

✓ Запознаване с устройството на традиционната българска къща.

✓ Анализ на строителните материали и техники.

✓ Разбиране на социалните функции на дома през XVIII–XIX век.

❖ Туристически цели:

✓ Популяризиране на резервата като културно-историческа дестинация.

✓ Развитие на образователния и културния туризъм.

Целева група:

✓ студенти по история, етнология, културен туризъм, география и туризъм;

✓ ученици; културни туристи; чуждестранни посетители с интерес към балканската традиционна култура.

Продължителност: около 2–2,5 часа.

Тип на маршрута: пешеходен; кръгов; интерпретативен образователен маршрут.

Основни спирки по маршрута:

1. Входна зона и общ панорамен преглед на селището. Обръща се внимание върху: кратката история на възникването на Боженци,

природно-географските фактори и причините за формирането на възрожденския облик.

Акцентира се върху връзката между планинската географска среда и компактното разполагане на жилищата.

2. Типична възрожденска къща

Представяни елементи могат да са каменните основи, дървения чардак и еркери, малките прозорци, вътрешното разпределение на помещенията. Считаме, че е добре да се разясни как архитектурата отразява социалния статус и семейния модел на възрожденския българин.

3. Стопански двор и помощни постройки – плевни, обори, складови помещения, занаятчийски функции на дома. Може да се обърне внимание на традиционното българско домакинство.

4. Интериор на народното жилище и основни елементи – огнище, миндери, долапи, одър, черги, дърворезба, домашни съдове и инструменти.

Домът се интерпретира като център на семейния, икономическия и духовния живот.

5. Улична мрежа и обществена среда – акцент са калдъръмените улици, чешми, малки площадчета, както и връзката между общественото и лично пространство. Дискусионен елемент: ***Как традиционното селище създава чувство за общност и локална идентичност?***

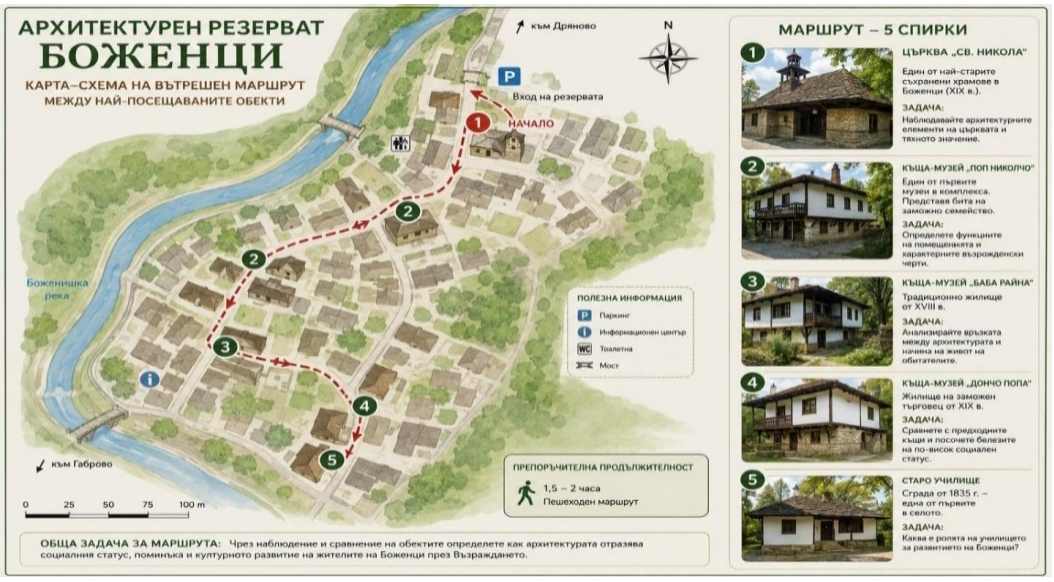
6. Финална образователна площадка / дискусия

При нея могат да бъдат включени следните дейности за обобщение и сравнение, както и дискусионна форма върху начините за опазване на културното ни наследство. Може да бъде приложена и *практическа задача*, в която участниците в маршрута да анализират елементи от конкретна къща и да определят социален статус на обитателите, функции на помещенията и характерни черти. Може да се постигне чрез: теренно наблюдение; интерпретативен метод; сравнителен анализ; визуален анализ; емпирично наблюдение.

Образователни техники: работа по групи; казуси; фото-документиране; архитектурно скициране; дискусионен анализ.

Очаквани резултати: повишаване познанията за българското възрожденско жилище; засилване интереса към архитектурното наследство; популяризиране на Архитектурно-етнографски резерват Боженци като образователна туристическа дестинация. Научното значение на маршрута се изразява в потенциала да бъде използван за модел на традиционната архитектурна среда в обучението по културен туризъм, етнология, социално-икономическа география, културно-историческо наследство и др. Чрез него умело се съчетава теренно обучение и културна интерпретация за популяризиране на българската възрожденска идентичност.

В частност, представяме и научно-познавателни и туристически особености на *вътрешен маршрут* с времетраене около 2 часа, който според статистическите данни от последните години, олицетворява най-често посещаваните обекти от различни видове и групи туристи. (Вж. Фиг. 4)

Фиг. 4 Картосхема на вътрешен маршрут с най-посещаваните обекти

Заб. Зададени параметри от автора. Направено с помощта на AI.

В маршрута са включени пет представителни обекти по причина, че именно те разкриват в най-пълна степен особеностите на възрожденската архитектура, бита и социално-икономическия живот през XVIII–XIX век. Такива са напр.: Църквата „Св. Никола“, къщите на „Поп Николчо“, „Баба Райна“ и „Дончо Попа“, както и Старото училище. Те представят различни функции на възрожденското селище – духовна, жилищна, стопанска, образователна и обществена. Към всеки обект са предвидени и образователни задачи за сравнение и анализ, както и една цялостна, обобщаваща задача.

Заключение: След направен обстоен анализ можем да твърдим, че днес Боженци представлява модел на хармонично взаимодействие между природна среда и човешка дейност. Следователно, има двойна функция – като културно наследство и като лаборатория за съвременен туризъм. Анализът показа, че традиционните практики често предлагат решения на съвременни проблеми, свързани с урбанизацията и екологичния натиск. Трябва да отбележим и туристическата свръхинтензивност при минимално население, което е класически пример за „музефицирано селище“, което налага мнението, че туризмът успешно изпълнява социално-икономическа функция, но същевременно създава и все по-голям риск от „туристификация“ на района.

Статията е резултат от изпълнението на проект BG16RFPR002-1.014-0011 „Устойчиво развитие на Център за върхови постижения „Наследство БГ“, финансиран по процедура за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ № BG16RFPR002-1.014 „Устойчиво развитие на Центрове за върхови постижения и Центрове за компетентност, в т.ч. и на конкретни инфраструктури или техни обединения от Национална пътна карта за научна инфраструктура.

Отговорно декларирам, че е използван изкуствен интелект при оформяне на картосхемите и определяне на някои елементи от маршрутите, приложени в текста

Литература:

1. Асенова, В. (2014). Културен туризъм в България. София: Авангард Прима.

2. Бакалова, Е. (2002). Българската възрожденска култура. София: Академично издателство „Марин Дринов“.

3. Василева, М. (2018). Етнографско наследство и туристически ресурси в България. Велико Търново: Фабер.

4. Великов, И. (2016). Архитектурно наследство на българското възраждане. София: Техника.

5. Георгиев, Г. (2018). География на туризма. София: Университетско издателство.

6. Георгиева, И. (1993). Българска народна култура. София: Наука и изкуство.

7. Динчев, Н. (2005). Селищна география на България. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

8. Коев, Н. (1977). Българска възрожденска архитектура. София: Техника.

9. Попов, В. (2011). Туристически ресурси на България. Варна: Наука и икономика.

10. Ashworth, G. J., & Tunbridge, J. E. (2000). The tourist-historic city. Routledge.

11. Hall, C. M., & Page, S. J. (2014). The geography of tourism and recreation. Routledge.

12. Timothy, D. J., & Boyd, S. W. (2003). Heritage tourism. Pearson Education.

Интернет източници:

https://www.gabrovo.bg/bg/article/358 Община Габрово – Музей на архитектурно-исторически резерват „Боженци“

https://bojentsi.com/bg/ Община Габрово. Музей на архитектурно-исторически резерват „Боженци“. Посетено на 11 май 2026 г.

https://tourism.government.bg Министерство на туризма на Република България. Архитектурно-исторически резерват Боженци. Посетено на 11 май 2026 г.

https:// Economic.bg. (2026). Tourism in Bulgarian municipalities. Посетено на 18 май 2026.

https://www.nsi.bg/ Национален статистически институт. Посетено на 10 април 2026.

ISSN 2815-3480 (CD)